

“ועד האגודה החליט...”

(התפתחות חדשה בדיון על הביקורת התיאטרלית)

א

לפני שבוע ומשהו הודיע ועד אגודת העתונאים על החלטה מעניינת שנתקבלה באחת מישיבותיו. השאלה שעליה נסבה החלטה זו אינה חדשה, אך ועד-האגודה נפנה לטפל בה בצורה כה מקורית ורעננה, עד כי מכמה בחינות זוהי התפתחות שאין לה תקדים ב"יחסי ציבור" שלנו, בתחום המכונה תרבות ואמנות.

מתוך אותה החלטה מתברר כי תא-המבקרים-התיאטראליים ותא-עורכי-המדורים-לספרות פנו אל ועד אגודת העתונאים וביקשוהו "להתערב" (כך בפירוש) בעניין דברי הערעור שהושמעו כנגד ביקורתו של ד"ר גמזו (בלשון ההחלטה: "בתקרית שבין התיאטרון והביקורת"). ועד-האגודה, כך מסתבר, לא מצא כי בקשת התערבות זו יש בה שמץ דבר משונה או יוצא-דופן. אדרבא, היא נראתה לו טבעית ומתקבלת על הדעת, שכן מתוך נוסח הריזולוציה אנו למדים כי בישיבה ביום כך-וכך נענה ועד אגודת העתונאים לבקשתו של תא-המבקרים וניסח החלטה הקובעת קצרות וברורות, כי מאמרו של הבמאי שעירער על סמכותו וכושר-שיפוטו של המבקר "חרג מתחומי הדין הענייני והיה בו כדי לפגוע באישיותו של המבקר ד"ר גמזו", וכי אין בו כדי "לתרום לביור העניין, כפי שראוי לברר עניינים בתחום הרוח והאמנות". על החתום: בכל כבוד, מזכיר האגודה.

ב

אגודת העתונאים יש לה כללים של אתיקה מקצועית ולפי כללים אלה מוסמך בית-דין-החברים לפסוק נזיפות או עונשין אחרים גם לחברי האגודה. לא כן הדבר, גם מבחינה פורמאלית גרידא וגם מבחינה מהותית. לגבי "תקרית" כגון זו שלעיל, בין חבר האגודה ובין גורם חיצון, במקרים כמו אלה, כשאין הצד השני מקבל מראש את מרות הוועד האמור, אין ועד אגודת העתונאים מוסמך לשים עצמו שופט ופוסק ונוזף לגביו, יותר משמוסמך לכך ועד אגודת פועלי המחט. בהזדמנות קודמת כבר ציינתי כי בשטח ביקורת התיאטרון אצלנו הוקפאו ונשתרשו מושגי חסינות שאין דוגמתם בשום שטח אחר של ביקורת החברה והתרבות. פנייתו של תא המבקרים התיאטראליים אל ועד-האגודה להתערב ולפסול בכוחה של ריזולוציה שלו ערעור שהושמע כנגד סמכותו של מבקר היא עדות נוספת לאותה רוח של טאבו השוררת בתחום הזה, שהפוגע בו מעורר תגובות-בהלה מיוחדות במינן.

ג

מתוך נוסח הגיוני הנ"ל שבהחלטת הוועד אין לדעת מה הם למעשה הדברים שבהם חרג המאמר הנידון "מתחומי הדין הענייני". ההחלטה אינה מציינת זאת אפילו ברמז, ואף-על-פי-כן אין לשער

שהיא נתקבלה ללא כל עיון ובירור. יתר-על-כן, מסתבר כי במהלך העיון אולי ניצנצה אפילו בלב מישהו מחברי הוועד המחשבה כי עד שהוועד דן לנוזיפה התנהגות של מי שאינו חבר באגודה, ראוי לו אולי לתת דעתו גם על דרכי פולמוס של מי שהוא חבר בה. אלא שמחשבה זו לא הגיעה, כפי הנראה, לכלל ביטוי למעשה, שכן הוועד לא ראה צורך לשלב בהחלטתו אפילו חצי-דיבור על מידת "העניינות" של תגובות הד"ר גמזו באותה "תקרית". מאחר שכך, ראוי להזכיר זאת לוועד בקצרה, לשם שלמות התמונה.

ד

הנני נוטל, איפוא, רשות להביא לידיעת הוועד, לשם דוגמא, פרט אחד מרבים. כשפירסמתי לפני שבועות אחדים בעתון "הארץ" מכתב שבו אמרתי, כי מותר לו לבמאי, גם מצד סמכותו המקצועית, לערער על כלל כושר-שיפוטו של מבקר, באותה מידת חריפות שבה פוסק המבקר מזה שנים דיני סמכותם וכושרם של במאים ושאר אמנים וכשהוספתי, מצדי אני, כי גם רמת הכתיבה של ד"ר גמזו פותחת לפעמים פתח לפקפק בחסינותם המוחלטת של דיניו בענייני טעם וסגנון, השיב לכך ד"ר גמזו תשובה שהגדירה את דברי כפרי חשבונות אישיים של אינטרסאנט. תשובה זו, אף שיש בה אולי שמץ "חריגה מתחום הדיון הענייני" לא עוררה, כמובן מאליו, את תא-המבקרים לשום דרישת התערבות, אם כי דברי תגובה כאלו של מבקר, וכן כל התנהגותו המבוהלת והשוצפת של ד"ר גמזו באותה "תקרית", פוגעים, לדעתי, בכבודה של הביקורת ובכבודו של "תא-המבקרים" יותר ממאמרי התקפה מבחוץ.

אותה תשובה של "חשבונות אישיים" השיב ד"ר גמזו כשהוא מוצא מחסה מפני כל טענות-ומענות מאחורי שתי מלים מתוך הקדשה שרשמתי לו על גבי ספר לפני שנתיים, ואף כי איני כופר בזכותו להשתמש בהקדשה זו כבמחסה לשעת-הדחק ולהעתיקה ברבים, בלי להעתיק את נסיבותיה, עלי להעיר כי בכל-זאת יש מידה רבה של דיספרופורציה ושל איפה-ואיפה בין הכבוד הרב והמוצדק שהוא חולק לאותן שתי מלים נכבדות ("שומע לקחו") ובין הביטול הגמור שהוא מבטל את כל שאר דברי שנאמרו לו, אם הפעם בכתב ואם בהזדמנויות קודמות בעל-פה. אני סבור כי סגולות טובות שיש בו בלי ספק בד"ר גמזו לא היו משתבשות מחמת אותה תחושת חסינות ושליטה שהלכה ונתחזקה במשך השנים, אילו נגמל מתגובות של הזדעזעות מפני ביקורת, שהיא אומנותו, ובמקום לבקש מפלט בצילן של הקדשות של שומעי-לקחו, היה גם הוא נכון לשמוע וללמוד לקח מכל אדם.

ה

ועד אגודת העתונאים יסלח לי שאני מסמיך פרטים טורדים כאלה לאותה החלטת-גינני קצרה שאינה סובלת תוספות. אני נוטל לעצמי רשות זו גם כחבר אגודה, וגם מפני שאותה החלטת-גינני חלה בעקיפין גם עלי, שהצדקתי את הערעור על המבקר. עם זאת לא אכחיש כי נתעוררתי על נזיפת הוועד לא רק כעל נושא למאמר, אלא גם כעל הזדמנות לבירור נוסף.

ענין זכות הערעור על סמכותה של ביקורת, סמכות שטיבה הוא במקרים רבים פרובלימאטי למדי אצלנו, היה נושא לסימפוזיונים ולעיונים גם לפני פולמוס גמזו. הכל מודים כי הזכות לבקר את המבקר אינה מוטלת בספק, אך ייתכן כי אביע לא רק תחושה אישית אלא גם דבר שבעיקרון אם אומר שפעמים אין הערעור רק זכות אלא הוא גם חובה שאין אדם רשאי לפטור עצמו ממנה. אכן, מבחינה מסויימת ודאי שיש אמת בדבריו של ד"ר גמזו שעה שהוא טוען כי דברי קטרוג שלי

כנגדו הושמעו מפני שאני נוגע בדבר. שעה שפסק-דינו של מבקר לגבי אמן מן האמנים המשתתפים בהצגה, שגם אתה שותף לה, נראה לך כמופת של חוסר-הבנה וכמעשה עוול, אין אתה רשאי להסתפק, כמו פעמים רבות בעבר, בדברי הסתייגות שבעל-פה, תוך כדי טפיחה חברית על כתף. ייתכן כי באותו טראנס של חשבונות אישיים קשה לו לד"ר גמזו להאמין לכך, אך עלי לחזור ולומר לו כי אילו שלל את חלקי בהצגה שלילה גמורה ומוחלטת לא היה שומע מפי אפילו דיבור אחד של קטרוג עליו. דווקא דברים שאמר בשבחי נתנו לי פתחון-פה להביע דעתי על מה שנראה לי מופרך וחסר-טעם בכמה מדבריו לגבי עניינים אחרים.

גם מה שאמרתי לעיל על רמת כתיבה של ד"ר גמזו, הגולשת לעתים קרובות כל-כך אל מדרגה המצדיקה כל פקפוק בסמכותו לדון מגבוה כל-כך בענייני טעם וסגנון, נכלל על-ידו בתחום "חשבונות". אצרך, איפוא, הפעם כמה דוגמאות, כדי להוכיח דעתי זו. בינתיים הוסיף ד"ר גמזו לכתוב מאמרי-ביקורת על הצגות ומופעים שונים ולא הייתי צריך כלל לחטט בעתונים ישנים כדי למצוא אסמכתות לדברי. אטול מן החדש והשוטף.

ו

דברים אלה נאמרים גם כהערת-ביניים לאלה הטוענים כי גדולי המבקרים בעולם נוהגים שררה ופסקנות מעליבה ופוגעת, ואין איש מוצא פסול בכך. ובכן, לא על חריפות של ביקורת מדובר כאן, אלא על הזכות להשיב לחריפות זו מידה כנגד מידה בלי להיות חשוד על חשבונות שונים או על כוונת "פגיעה באישיות", כפי שפסק ועד אגודת העיתונאים. ושנית, יש אולי הבדל בין מידת חסינותה וצידוקה של פסקנות מתנשאת ופוגעת, שעה שזו מצויה במאמרים של שאו, למשל, המובא לרוב כדוגמא ראשונה, ובין מידת צידוקן של יוהרה וזלזלות שעה שאלו מצויות במאמרים של מי שמשלב, לפני או אחרי פסקי-דין חותכים שלו בענייני טעם ורמה אמנותית, ניסוחים והסברים כגון זה שבו נאמר כי נאטאשה של טולסטוי, למשל, לא זכתה "לשתות עד תומה את כוס התרעלה וסם החיים גם יחד של סער הרחשים..." או של מי שקובע כי "טולסטוי מחייה את הטריאומוויראט הנשי מכוח כשרונו הסיפורי והתיאורי הגדול ובכוח החדירה הפסיכולוגית הדקה..." או של מי שמדייק ומציין (במאמר על "הנסיכה האמריקאית") "מבחינת התוכן השאירו הרפליקות אחריהן עקבות כספינות בנהר, החורשות במימיו תלמים כסופים, מעורבלים ועכורים, לאור הבהובו של סהר חיוור ונכלם הנכסף למילת אהבה..."

שעה שמבקר תיאטרלי, שדעתו היא מן הקובעות אצלנו, מביע בסמוך ליצירי-דמיון משונים כאלה פסקי-דין נחרצים בענייני טעם טוב, אין החולקים עליו חייבים לכלוא דעתם מפני ראיות מברנארד שאו, שכן, עד שאתה מתאושש מרישומם של פסוקים-לא משוערים כמו הנ"ל ועד שאתה מהרהר שמא הן רק פליטות-קולמוס שבמקרה, כבר אתה מוסיף וקורא (בביקורת על זיילבר בקו), כי כשרונו של אמן זה הוא "כשרון של פייטן לאסוף כוכבים מרקיע, להרציד גליהם הזוהרים על כל הימים, לקטוף פרחי כל הערוגות המצמיחות מנגינות בלילה".

ז

גם חוסי התוכחה וגם שושני השבחים, שד"ר גמזו חולק מכס-משפטו לספרות ולאמנות-הבמה ולשאר אמנויות, מקבלים צביון מיוחד שעה שהם מזדקרים מתוך ערוגות המצמיחות מנגינות כאלו. דומה, שהפשוט והיומיומי שבהישגי הבמה העברית, שד"ר גמזו הוא שופטה לשבט ולחסד, מתנשא כמונבלאן וכאלברוס וקאזבק, מבחינת הטעם הטוב, לעומת גלישות כאלו של המבקר.

אין ספק כי ד"ר גמזו מסוגל לכתובה תמה ונאה ונכבדה יותר מזו, והרבה פעמים טענתי, כנגד שולליו הרבים, לסגולות טובות שבו, אלא שסגולות אלו, כדי לשמור אותן ולטפחן, עליו להתייחס אולי ביתר ספקנות אל עצמו וביתר קשב וזהירות אל זולתו, להיות חרד קצת פחות על כבודו לו וקצת יותר על כבודם של אחרים. איני יודע אם "תא-המבקרים" יפנה גם הפעם אל ועד אגודת העתונאים על-מנת שיתערב בדברי אלה, על-כל-פנים עד שיתערב הוועד בשנית, ואם יתערב, כדאי לו לתא-המבקרים לשוב ולעיין בהתערבות הראשונה, שבעודה קובעת החלטה בענין הצורה הראויה, שבה יש "לברר ענינים בתחום הרוח והאמנות", אין היא אלא דוגמה מובהקת להיפך הגמור מן הראוי.